MINISTERSTWO
WYZNAŃ RELIGIJNYCH I OŚWIECENIA PUBLICZNEGO

PROGRAM NAUKI

W SZKOŁACH POWSZECHNYCH SIEDMIOKLASOWYCH

RYSUNKI

WYDANIE TRZECIE

WARSZAWA — 1926.
SKŁAD GŁÓWNY: „KSIĄŻNICA-ATLAS", TOW. NAUCZ. SZKÓŁ WYŻ.
WARSZAWA, NOWY ŚWIAT 59. — LWÓW, CZARNIECKIEGO 12
DO NABYCIA WE WSZYSTKICH KSIĘGARNIACH.

Salezjańskie Zakłady Graficzne w Warszawie, ul. Lipowa 14.

Cel nauki:

1. Rozwijanie zmysłu spostrzegawczego i umiejętności świadomego patrzenia; rozwijanie zdolności ujmowania rozmiarów przestrzennych; ćwiczenie pamięci kształtów i barw.

2. Budzenie i rozwijanie zdolności pojmowania i tworzenia form plastycznych, oraz graficznego i plastycznego ich wyrażania.

3. Kształcenie umiejętności chwytania i wyrażania najważniejszych (ogólnych a typowych) cech zewnętrznych.

4. Kształcenie wyobraźni plastycznej.

5. Kształcenie zmysłu zdobniczego i wrażliwości na piękno wogóle.

Program szczegółowy.

Oddział I—III.

1. Ilustracyjny rysunek (względnie lepienie) z wyobraźni.
2. Rysunek na podstawie pokazu przedmiotu naturalnego lub sztucznie wytworzonego.
3. Rysunek z pamięci na temat dowolnie obrany.
4. Wstępne ćwiczenia z zakresu zdobnictwa.

Oddział IV—V.

1. Krótkotrwałe ćwiczenia rozmachowe.
2. Rysunek z natury na podstawie przypomnienia.
3. Rysunek z modelu, względnie na podstawie pokazu przedmiotu naturalnego lub sztucznie wytworzonego.
4. Ilustracyjny rysunek (względnie lepienie) z wyobraźni, z pamięci (na temat dowolnie obrany) i modelu.
5. Ćwiczenia z zakresu zdobnictwa.

Oddział VI — VII.

1. Ćwiczenia próbne z zakresu rysunku przestrzennego (perspektywy).

2. Ćwiczenia z zakresu cieniowania.

3. Barwne studjum z natury lub z modelu.

4. Ćwiczenia rysunkowe, kolorystyczne i plastyczne (lepionki) z zakresu charakterystyki w plastyce.

5. Kompozycyjne ćwiczenia z zakresu zdobnictwa w zastosowaniu do oznaczonych zgóry przedmiotów z uwzględnieniem motywów swojskich.

Ogólne wskazówki metodyczne.

Zgodnie z celem, określonym na wstępie, nauka rysunków w szkole powszechnej służy nietylko do budzenia i rozwijania w dzieciach umiejętności rysowania, lecz również do tego, aby je nauczyć pojmować i tworzyć w plastyce.

Zwłaszcza, jeżeli ma się w szkole do czynienia z dziećmi mniej wrażliwemi, nie umiejącemi świadomie patrzeć na otaczające przedmioty, oraz skąpo wyposażonemi w popęd twórczy — to nauczanie ich pojmowania i tworzenia w plastyce jest nie mniej ważne, jak zaspokojenie wymagań, jakie stawia umiejętność rysowania.

Nauczyciel musi w każdym oddziale rozróżnić co najmniej trzy grupy dzieci, stosownie do uzdolnienia: Grupa I — obejmuje dzieci zdolne, wrażliwe i twórcze, grupa II — dzieci średnio zdolne (grupa najliczniejsza), grupa III — dzieci nie twórcze i mało wrażliwe (grupa najmniej liczna). Z uwagi na podstawę powyższego podziału należy grupę I zatrudniać zgodnie z większą jej chłonnością i energją, grupę II kształcić odpowiednio do wskazań podanych w szczegółowych objaśnieniach, grupę III wspierać, rozwijając w niej zmysł spostrzegawczy, wrażliwość na piękno, zaufanie do sił własnych i chęć do pracy twórczej.

Przynależność do jednej z grup powyższych winno się uzgodnić z potrzebami indywidualnemi, zależnemi od cech charakteru i umysłu dziecka i od warunków zewnętrznych. Po odpowiedniem dostosowaniu tych ostatnich należy wyznaczyć dzieciom — w ramach zbiorowej nauki — takie zadania, które, zapewniając dziecku możliwość rozwoju indywidualnego, przyswoją mu zasób wiedzy i umiejętności, objętej programem i celem nauki.

Zadania nie powinny przekraczać sił dziecka ani zbyt go obciążać. Nauka i praca może i powinna dawać zadowolenie. Nauczyciel skupia najczujniejszą i najtroskliwszą uwagę na dziecku nieuzdolnionem; ono bowiem potrzebuje jego pomocy. Natomiast dzieciom, wyposażonym w uzdolnienia plastyczne, nauczyciel winien pozostawić więcej samodzielności i możności swobodnego wypowiadania się graficznego; wówczas nie zaniedba słabych uczni i nie zaciąży na zdolnych. Dla grupy średniozdolnych będzie nauczyciel, poza swą rolą kierownika — doradcą, dla grupy zdolnych — obserwatorem, dla grupy niezdolnych — opiekunem.

Z uwagi na tkwiące w młodzieży różnice w zdolnościach program szczegółowy przewiduje i zezwala na silniejsze i rozleglejsze rozwijanie tych ćwiczeń, które dla danego stanu uzdolnienia są najpotrzebniejsze. Nie zawsze bowiem to jest wyrazem zamiłowań dziecięcych, co dziecko chętnie rysuje; ulubione łatwe ćwiczenie jest czasem wyrazem lenistwa. Dając w nowem ćwiczeniu podnietę lub dostateczny interes dla twórczego zadowolenia dziecka (choćby w trudniejszem ćwiczeniu, niż ćwiczenia dotychczas przezeń ulubione), trafiamy w cel nauki niezawodnie; wtedy bowiem przez częstszą sposobność do pracy, właściwej potrzebom dziecka, kształcimy je systematycznie i rozwijamy, idąc pewniej po linji indywidualnych upodobań, aniżeli wówczas, gdy dziecko samo sobie wybierze ćwiczenie, dogadzające jego fantazji lub lenistwu. Uwzględnianie skłonności i upodobań dziecka nie może prowadzić do przekreślenia celu nauki i jej programu, a w konsekwencji do uwypuklania jednego rodzaju ćwiczeń. Dobór więc ćwiczeń winien wypływać ze stanu potrzeb dziecka i w ramach ćwiczeń, nakazanych brakami uzdolnienia dziecka, należy szukać odpowiedniego dlań zatrudnienia.

Wychodząc z zasady, iż nauka rysunków w szkole powszechnej ma cele ogólne, a nie zawodowe, że służyć musi ogólnemu rozwojowi i wykształceniu, znajdzie nauczyciel na znanym mu terenie działania takie środki i drogi, które odpowiedzą podziałowi poprzednio podanemu. Na pierwszem miejscu postawić

tu należy zachętę, wyrozumiałość i życzliwość oceny, konkretność i owocność pracy dziecka, estetyczny a stale rosnący urok zewnętrzny rysunków, trafność rad i wskazówek, i płynącą stąd oczywistość dorobku technicznego, a wreszcie czynnik najcenniejszy — zadowolenie, wynikające z samodzielnej pracy twórczej.

Objaśnienia ćwiczeń zawartych w programie szczegółowym, oraz przykłady tematów i motywów rysunkowych.

Oddział I — III.

ad 1. Nadają się tematy opowiastkowe, zasobne w motywy o linjach i barwach zasadniczych, zdolnych wzbudzić w dzieciach zamiłowanie do rysunkowego wyrażania pojęć i wrażeń wzrokowych, tudzież zachęcające do tej pracy łatwością wykonania i ponętnością. Wybór i traktowanie tematu winno być tutaj o ile możności dowolne, czyli zgodne z upodobaniami i umiejętnościami dziecka, gdyż ilustracyjny rysunek lub lepienie z wyobraźni jest na tym stopniu (mianowicie w oddziale I) próbą sił, egzaminem rozpoznawczym i zachętą. Wymieniając i przypominając dzieciom szereg motywów w celu ułatwienia im wyboru, należy unikać bezwiednej suggestji i wszelkiej formy nacisku; w podsuwaniu zaś tematów należy uwzględniać te cechy, które mogą zainteresować dziecko z uwagi na jego wiek, płeć, charakter, stopień rozwoju, zdolności, pochodzenie (miejskie lub wiejskie) i t. d. Tematami odpowiedniemi dla rysunków na tym stopniu mogą być następujące przedmioty: wędka, lanca, szpada, tarcza, łuk, chorągiewka, drabinka, laska, motyka, krzyż i t. p.

ad 2. Korzyści nauki poglądowej wiążą się w tym dziale ćwiczeń ze sposobnością ćwiczeń technicznych. Do praktycznego wykonania zaleca się: a) konturowy rysunek ołówkiem lub kredką kolorową, b) jednotonową sylwetę, wycinaną nożyczkami bez rysowania lub wyszarpywaną palcami w papierze kolorowym. Ćwiczenia te są tylko sposobnością do poznania materjałów pracy. O właściwy efekt techniczny na tym stopniu nauki jeszcze nie chodzi.

Traktowanie ma być ogólne (płaskie, nie perspektywiczne) na podstawie pokazania modelu, względnie pokazu przedmiotu

naturalnego lub wytworzonego przed omówieniem tematu i po jego omówieniu. Oba pokazy (przed omówieniem i po omówieniu) trwają od 2—3 minut, lecz mają być kilkakrotnie powtarzane. Tematem może być np. listwa, kłos, wąż, ramka, tarcza; w oddziałach wyższych: jabłko, gruszka, wiśnia, jajo, królik, mysz, ptaszek i t. d., przyczem winno się przestrzegać zasady ogólnego i najprostszego traktowania. Indywidualne braki jednostek lub grup najmniej zdolnych wymagają częstych, lecz bardzo ogólnych omawiań i pokazów. I tak np. dzieciom nie posiadającym zmysłu obserwacyjnego, lecz zato skłonnym do analizy, należy ułatwić pojmowanie wzrokowe całości przez omawianie cech ogólnych pokazywanego przedmiotu; jest to tem konieczniejsze, że dzieci te, obserwując przedmiot, który mają odrysować, zatapiają się w szczegóły ze szkodą dla obserwacji ogólnej.

W wyborze tematów należy szukać typowych i charakterystycznych okazów, które, będąc wolnemi od cech dwuznacznych lub przypadkowych, odpowiadają wymaganiom piękna, estetyki, prawdy i celowości.

ad 3. W rysunku z pamięci na temat dowolnie obrany chodzi o zachętę dzieci i o rozpoznanie ich skłonności graficznych, względnie plastycznych. Należy więc pozostawić dzieciom swobodę zarówno w wyborze tematów, jak i materjału pracy (ołówek, kredka, glinka, plastylina, papier kolorowy). Korzyści z tej kategorji ćwiczeń płyną automatycznie i zespalają się z korzyściami, przewidzianemi w stosowaniu innych kategoryj ćwiczeń.

ad 4. Z łatwiejszych motywów, poznanych podczas ćwiczeń omówionych dotychczas, tworzą dzieci dwubarwny wstęgowy ornament (wstążki, pasy, szlaki, fryzy, obramienia i t. p.).

Pojedyńcze motywy zdobnicze mogą łączyć się w sposób przez dziecko wybrany np. stykanie się, wymijanie, przecinanie, nakrywanie, lub rozstawianie przy położeniu motywów pionowem, poziomem lub ukośnem. Bardzo celowe jest posługiwanie się wycinanemi z papieru o silnej barwie pojedyńczemi motywami, dającemi się przesuwać, np. kwadraciki lub kółeczka, względnie wieloboki. Warunkiem jest tylko to, by nie używano wycinanki typowej, powstałej przez wycinanie złożonego w kilkoro papieru;

ten bowiem rodzaj wycinanki i jego zastosowanie uzasadnia się odrębnym celem. Wycinanka do celów nauki zdobienia musi być wycinana bez składania i bez rysowania.

W oddziale II skala kolorów staje się szerszą, ornament może być trójbarwny, zacząć można próby zdobienia praktycznego np. okładki na kajety, zdobienie pudełek, można także używać stempla z gumy lub z korka.

W oddziale III przybywa wypełnianie kwadratów, prostokąta, elipsy, nadto rozeta (wypełnianie koła). Celem ożywienia ćwiczenia zaleca się komponowanie ozdób na pudełeczkach zapałek i wydmuszkach z jaj według własnego pomysłu.

Dążeniem naczelnem jest komponowanie oryginalne zarówno ujęć graficznych, jak i układu motywów.

Oddział IV — V.

ad 1. Rysunek rozmachowy (ołówkiem, kredką lub węglem na papierze a kredą na tablicy) zaleca się jako ćwiczenie pomocnicze. Jako tematy nadają się do zastosowania mniej złożone motywy, wyszczególnione do użytku w oddziałach niższych, a nadto spiralnie zwinięte linje liczb i liter np. 3, 8, 0, S i t. d., oraz formy płaskie: baloników, serc, dzwonów, elips i t. d., następnie tarcza zegarowa, koło od wozu, kształty naczyń i fragmenty ornamentów o swobodnych linjach dużych.

Format rysunku duży.

Celem ćwiczenia jest wprawa ręki i ćwiczenie pamięci wzrokowej, co pomoże wzbudzić i podtrzymać chęć, ufność i efekt pracy w dzieciach, ułatwiając im otrzymanie ładnej linji. Nauczycielowi ułatwi to i zapewni rozpoznanie wprawy dzieci w rysowaniu.

Żwawy tok pracy i ciągłości linji, a zwłaszcza dobre jej odczucie i pojęcie przed przystąpieniem do faktycznego rysunku prowadzą do celu. Uwalnia to od niepotrzebnego używania gumy, bo zasadą jest tutaj szkicowanie tak lekkie (aż do chwili ustalenia wyglądu właściwej linji), iż początkowe ślady linij próbnych stają się wobec linji ostatecznie zaakcentowanej niemal niedostrzegalne.

ad 2. Celem zdobycia dowodów, świadczących o stanie plastycznego dorobku dzieci w zakresie świadomego spostrzegania, zaleca nauczyciel pamięciowe opracowywanie motywów z natury, traktowanych sylwetowo jako plamy jednotonowe, np. drzew, jak wierzba, lipa, topola, świerk, sosna, jabłoń, grusza, śliwa i t. d., spotykanych codziennie, a także owoców, ziemiopłodów, kwiatów, ptaków, zwierząt domowych i t. d. Ujęcie tematu jak najogólniejsze, wybór tematu w zasadzie dowolny.

Zastrzega się przy tem ćwiczeniu szczególniej troskliwe unikanie szczegółów, zawsze zbędnych w rysunku.

ad 3. Przez rysowanie naczyń, brył, sprzętów lub przedmiotów, wziętych z otoczenia, mają uczniowie zaznajomić się z ogólnym wyrazem form danego modelu (względnie pokazu) i wprawić się w rozeznawaniu zasadniczych cech i w graficznem ich pojmowaniu.

Nadają się tu jako modele: wyroby ceramiczne, następnie gliniane, barwną polewą zaopatrzone (talerze, miski, dzbanki i garnki), przy których dzieci mogą poglądowo zaznajamiać się z bogactwem form plastycznych. Traktowanie ma być płaskie, dwuwymiarowe, co przygotuje dzieci do zrozumienia różnicy między ujęciem płaskiem a perspektywicznem (przestrzennem).

Ćwiczenia rozszerza się i wzbogaca, traktując je barwnie. Z uwagi na dekoratywność ćwiczeń barwnych zaleca się tutaj ćwiczenie, zwane konturowaniem, a wykonywane patyczkiem lub pendzlem. Kontur taki uwypukla sylwetę plamy lub płaszczyzny, przedstawiającej np. liść, owoc, ptaka lub naczynie (oczywiście o formach płaskich i prostych), służąc także ćwiczeniom ręki.

ad 4. Pożądanem jest tutaj przeprowadzenie ćwiczeń, dających sposobność do samorzutnej pracy twórczej, traktowanej przez dzieci jako swobodne ćwiczenia i zabawka, a zalecanej przez nauczyciela jako wypoczynek i nagroda. Łatwe tematy z zakresu baśni, fantastycznych postaci i nadzwyczajnych zdarzeń, wolne od ocen i sprawdzianów, stosowanych przy rysunku naturalistycznym lub realistycznym, nadają się do wykonywania jako ilustracje opowieści słyszanych, uzupełnianych, przekształcanych lub tworzonych. „Kwiat fantastyczny”, „Rajski ptak”, „Smok”, „Zaczarowany miecz”, „Szklana góra”, „Karzełek”, „Dziwny

koń", „Śpiąca królewna", „Kurza stopka", „Zaklęty królewicz" i t. d., mogą być tym wątkiem powieściowym, dla którego nawet mało umiejące dzieci będą z zapałem tworzyć rysunkowo lub plastycznie (w glinie) rękojeść czarodziejskiego miecza lub pióro rajskiego ptaka, podczas gdy śmielsze odważą się na ilustrację całości. Ocena pełna wyrozumienia dla zamiarów i intencyj, pobłażliwa przy brakach i niefortunnych próbach, podkreślająca bodaj jeden dodatni rys lub udatny wysiłek, będzie najlepszą zachętą. Nauczyciel udziela tutaj dzieciom tylko wskazówek co do techniki pracy; dba np., żeby glinka była dobrze wymieszana, ołówek miękki i nie za krótki i t. d., lecz nie podpowiada ujęć graficznych lub plastycznych.

Rozszerzając w oddziale V traktowanie tematu i dążąc do motywów charakterystycznych kolorystycznie, zaleca nauczyciel do wyboru odpowiednie do umiejętności i upodobań dzieci ustępy lub powiastki do ilustrowania. Powiastki lub ustępy ubogie we wrażenia wzrokowe nie nadają się do ilustrowania. Wszelkie wątki lub fabuły, mające doznać plastycznego uwypuklenia przez ilustrację, winny zawierać uchwytne dla zmysłu spostrzegawczego i zrozumiałe dla oka cechy zewnętrzne; „Kwitnąca jabłoń", „Moja choinka" będą więc lepsze od tematów takich, jak np. „Szumiący bór", „Adwent" i t. p., bo są zasobniejsze w dostrzegalne cechy zewnętrzne.

ad 5. Uwagi i zalecenia dotychczas wymienione w punkcie 4 oddziału I—III pozostają w mocy. I tutaj więc wycinanka ma być poprzednio i znane już motywy należy urozmaicać praktycznemi sposobami upraszczania pracy, jak: stempel, kalka, patron, linoleum i t. d., zależnie od sposobności. Pożądane jest wprowadzenie do ćwiczeń nowych materjałów i technik.

Oddział VI — VII.

ad 1. Należy polecać z początku przedstawienie przedmiotów w ich naturalnej wielkości (nóż, nożyczki, paleta, młotek, obcęgi, kłódka i t. p.). Wprowadza się następnie prostsze w konstrukcji sprzęty z otoczenia, jak stołki, stoły i ławy, a więc przedstawienie na rysunku przedmiotów wielkich, uwydatnianie „na oko" stosunku ich wymiarów zapomocą pomniejszenia; nadają się tu odpowiednie demonstracje zapomocą drzwi i okien sali szkolnej; dobre usługi oddają uzmysłowieniu tych prac także krawędzie podłogi i sufitu i t. p. Wystrzegać się atoli należy teoretycznego wykładu szczegółowego. Demonstracja, dobry duży model i wprawa rysunkowa, czynią zbędny wykład teoretyczny. Główne zjawiska należy wskazać na modelu w słowach zwięzłych. Pożądane jest także odtwarzanie podobizn trójwymiarowych brył, naczyń i przedmiotów z otoczenia w różnych pozycjach i z różnych stron, a na podstawie obserwacji z jednego stanowiska.

ad 2. Jednotonowe (wykonane węglem lub ołówkiem) studjum modeli, zgrupowanych zgodnie pod względem rodzaju formy i koloru lub motywów z natury.

ad 3. Ćwiczenia kolorystyczne zgodne w traktowaniu tematu z wymaganiami wyrazistości graficznej. Nadają się tu tematy takie, jak np. kwiaty cięte, naczynia, rośliny wazonikowe, ziemiopłody, ptaki, przedmioty codziennego użytku, książki i t. d. w ujęciu perspektywicznem, wolnem od szczegółów i cech przypadkowych.

ad 4. Próby sylwetowe oddania sposobem szkicowym charakteru linji, formy i barwy na podstawie obserwacji natury i modelu, względnie pokazu. Traktowanie ma być bez wykończenia i bez szczegółów drugorzędnych.

ad 5. Próby projektów z zakresu tematów praktycznych, np. półka na książki, ramka na obraz, kasetka na farby, podstawka na kałamarz, wzór na kilim i t. d. Stylizowanie motywów z natury, studjowanych uprzednio w sposób realistyczny, oraz komponowanie ornamentalnych form z wyobraźni.

W ćwiczeniach powyższych zależy na ukazaniu uczniom praktycznego celu i na skierowaniu ich wyobraźni w tę stronę, lecz wcale nie idzie o ćwiczenia konkretne jako o cel główny. Nie przestają one być ćwiczeniami szkolnemi, służącemi sprawie wykształcenia ogólnego.

Co do ćwiczeń, zwanych lepieniem, zwraca się uwagę na różnicę, zachodzącą między rzeźbieniem (względnie modelowaniem) a lepieniem. Lepienie w zastosowaniu szkolnem ma za zadanie kształcenie dotyku, uprzystępnienie poznania właściwości

materjałów, wzbogacanie liczby kategoryj ćwiczeń i ożywienie przez to toku nauki. Przy tego rodzaju ćwiczeniach glina i palce, bez szczególnych przyrządów, powinny dzieciom wystarczyć.

Przybory, używane przy nauce rysunków.

Tablica, używana przy nauce rysunków, powinna być drewniana, czarno lakierowana, jednakże bez połysku. Może też być ceratowa lub z linoleum. Uczniowie używają na stopniu niższym szarego papieru pakunkowego, na wyższych używać mogą już kajetów lub bloków, a gdzie są osobne sale rysunkowe, papieru rysunkowego, napiętego na rysownice. Papier pakunkowy powinien być dobrze klejony, satynowany, aby błędne części rysunku z łatwością bez uszkodzenia powierzchni dały się usunąć. (Wyjątek: ćwiczenia kolorystyczne).

Używane do rysunków ołówki nie mogą być twarde, ponieważ twardy ołówek wymaga silniejszego nacisku przy rysowaniu, co zczasem powoduje, że ręka rysującego staje się ciężką, a ruchy powolnemi. Jeżeli jednak ołówek jest za miękki, rysunek nie jest dość czysty. Dlatego należy używać ołówków o średniej twardości (najstosowniej Majewskiego № 1 i 2). Ołówków chemicznych używać nie należy.

Pióro trzcinowe lub metalowe jest doskonałym przyrządem rysunkowym, jednakże trzeba niem uważniej rysować, niż ołówkiem, bo błędy trudno usunąć. Pióra używać mogą ci uczniowie, zwłaszcza na wyższych stopniach nauki, którzy ćwiczyć się mają w świadomem patrzeniu.

Do pewnych ćwiczeń, od oddziału IV począwszy, doskonale nadaje się węgiel do rysowania, np. do ćwiczeń rozmachowych, pierwszych szkiców i t. d.; węgla nie trzeba zawsze utrwalać fiksatywą, bo nie każdy rysunek musi zostać na pokaz; węgiel można strzepać czy wytrzeć i rysować drugi rysunek na tym samym papierze.

Wskazówki, dotyczące higjeny i prawidłowego rysowania.

Niezależnie od powyżej przytoczonych wskazówek, zawierających istotę uczenia rysunków w szkole powszechnej, nauczyciel winien mieć na uwadze i to, aby warunki zewnętrzne, w jakich dzieci rysują, sprzyjały rozwojowi ich uzdolnień a jednocześnie nie tamowały ich naturalnego rozwoju fizycznego, lub — co gorsza — nie psuły postawy prawidłowej, wzroku i t. p.

W związku z powyższem należy pamiętać, co następuje:

1) Układ ciała ucznia przy rysowaniu ma być swobodny. Górna część ciała winna być nieco pochylona ku płaszczyźnie rysunku tak, aby oko znalazło się w normalnem oddaleniu, a więc co najmniej 30 cm. od jej płaszczyzny. Od czasu do czasu poleci nauczyciel uczniom wstać.

2) Lewa ręka jest zwykle swobodna. Leży ona, wspierając ciało rysującego, na stole, równoległe do dolnej krawędzi stołu. Palcami lewej ręki podtrzymuje się kartkę papieru, która przysłania płaszczyznę rysunku i chroni ją od zbrukania.

3) Szczególną uwagę zwróci nauczyciel na oświetlenie sali. Światło ma padać od lewej ręki uczniów.

Okna powinny mieć zasłony, aby osłonić oczy uczniów od zbyt jaskrawego światła; zasłony powinny podnosić się zdołu do góry. Gdy światło jest zbyt jaskrawe, a niema zasłon, podnoszących się zdołu do góry, należy zasłaniać dolną połowę okna kalką lub podobnym materjałem, a nigdy nie zasłaniać części górnej.

4) Zeszyt, wogóle papier, na którym się rysuje, leżeć ma wprost przed uczniem, aby dolny brzeg papieru miał położenie równoległe do krawędzi stołu. Podczas rysowania nie należy pozwolić na zmianę tego położenia.

5) Ołówek ma być tak długi, aby się opierał na ręce rysującego. Ołówków krótkich nie należy nigdy trzymać bezpośrednio w ręce, ale wkładać je w odpowiednią osadę. Ołówek trzymają uczniowie tak, jak pióro przy pisaniu (wyjąwszy ćwiczenia rozmachowe), przyczem uważać należy, by koniec ostry ołówka przynajmniej na 3 cm. oddalony był od końca palca

wskazującego. Uczniowie powinni przynosić ołówki zastrugane na lekcję; w każdym razie struganie ołówków ma się odbyć przed lekcją. Nie należy pozwolić uczniom przy struganiu opierać ołówka o stolik, nie należy także pozwolić, aby uczniowie zwilżali ołówek w ustach.

6) Jeżeli powierzchnia, którą mamy nałożyć farbą, jest mała, wystarczy papier rysunkowy przytwierdzić stosownemi gwoździkami; jeżeli jednak płaszczyzna jest większa, należy papier na deskę nakleić. Do kolorowych ćwiczeń można używać także bloków. W początkach zwłaszcza należy uczniom polecić, ażeby przed nakładaniem farbą zwilżyli czystą wodą powierzchnię papieru, w suchy bowiem papier wsiąka zbyt szybko farba i wskutek tego powstają plamy. Powierzchni rysunkowej nadaje się przy nakładaniu farbą położenie pochyłe. Nakładanie zaczyna się z lewej strony od góry, przyczem pendzel prowadzi się od ręki lewej ku prawej. Pendzel ma być dobrze farbą napojony, ażeby po każdem pociągnięciu pendzlem dość jeszcze farby na płaszczyźnie zostało i brzeg nie zaschnął, zanim się dalszą część powierzchni farbą nałoży. Po nałożeniu całej powierzchni sprowadza się nadmiar farby w róg płaszczyzny i zbiera go wilgotnym, przez wyciśnięcie spłaszczonym pendzlem. Jeżeli trzeba powierzchnię raz jeszcze farbą nałożyć, czyni się to w odwrotnym kierunku, zmieniając położenie płaszczyzny rysunkowej. Farbę przyrządza się w muszelce, a nabiera się jej wprost z bryłki. Ważne jest dokładne wypróbowanie doprawionego koloru na osobnej kartce papieru.

7) W ciągu nauki nie należy zezwalać na używanie cyrkla, linijki i t. p. ułatwień mechanicznych (wyjąwszy rysunek zdobniczy).

Literatura przedmiotu.

Prócz autorów obcych jak Prang, L. Tadd, Kunzfeld i inni — z polskich pisali o tym przedmiocie: St. Matzke: 1) Zasady rysunku początkowego, 2) Nauczanie rysunku przestrzennego w związku z rozwojem kultury, 3) Przyroda, modelem rysunkowym; L. Misky: Plastyczne uzmysławianie przedmiotów; St. Wójcik: Modelowanie w szkole i w domu.

Dodatek.

Wyżej podany program może być całkowicie wypełniony w szkołach siedmio i sześcioklasowych. W szkołach niżej zorganizowanych musi ulegać podany materjał redukcji, zależnej od ilości czasu, przeznaczonego na rysunki.

Redukcja programu powinna polegać jedynie na tem, że uczniowie przerobią mniejszą ilość tematów, system i metoda muszą pozostać bez zmiany.